

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון י"ג
תשע"א

ים, ארץ ושמים: דרכה של שירת הים (שמות טו, א-יח)

פתיחה

אשירה לה' כי גאה גאה
עזי וזמרת יה
זה אלי ואנוהו
ה' איש מלחמה

ים סוף #1

מרכבת פרעה וחילו
ומבחר שלשיו
תהמת יכסימו
ימינך ה' נאדרי בכח

יריה בים
טבעו בים-סוף
ירדו במצולת כמו אבן
ימינך ה' תרעץ אויב

ים סוף #2

וברב גאוונך תהרס קמיך
וברוח אפיך נערמו מים
קפאו תהמת בלב ים
אמר אויב ארדף אשיג
אריק חרבי תורישימו ידי

נשפת ברוחך כסמו ים
מי כמכה באלם ה'
נורא תהלת עשה פלא

תשלח חרנך יאכלמו קקש
נצבו כמו נד נזלים
אחלק שלל תמלאמו נפשי
צללו כעופרת במים אדירים
מי כמכה נאדר בקדש
נורא תהלת עשה פלא

המשך המסע #1

נטית ימינך
נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעוז אל נוה קדשך
שמעו עמים ירגזון
חיל אחז ישיב פלשת
אילי מואב יאחזמו רעד
תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן
עד יעבר עמך ה'
תבלעמו ארץ
אז נבהלו אלופי אדום
נמגו כל ישרי כנען
עד יעבר עם זו קנית

המשך המסע #2

תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכוון לשבתך פעלת ה'
מקדש אדני כוננו ידיך

חתימה

ה' | ימלך לעלם ועד

השיר פותח בשם ה' וגם חותם בו. שם ה' מצוי גם בחתימת כל בתי השיר. החלוקה לבתים מתבצעת על ידי "תקבולת הצלע המורחבת" החותמת את הבתים: "ה' איש מלחמה/ה' שמו", "ימינך ה' ימינך ה'", "מי כמכה/מי כמכה", "עד יעבר/עד יעבר" (ראו רשבי"ם, ד"ה: "ימינך").

בפתיחת השיר ה' מוכתר כ"איש מלחמה". בנוהג שבמקרא, הגברים הם היוצאים למלחמה והנשים, הנשארות בעורף, מקדמות את פני הלוחמים השבים מן הקרב (שופטים יא, לד; שמואל א יח, ז). בקרב מול מצרים נתקיים "ה' ילחם לכם ואתם תחרשו" (שמות יד, יד). לכן הפעם כל ישראל המצויים בעורף, גברים כנשים, מקדמים את פני הלוחם היחיד – "ה' איש מלחמה ה' שמו".

תיאור אירועי ים סוף מעוררים קושי. כיצד "אמר אויב" לאחר שכבר "טבעו בים סוף" ו"ירדו במצולות"? רמב"ן מבאר (כדרכו במקומות שהתורה משנה מן הסדר הכרונולוגי [נעינו הערתו המתודולוגית בבמדבר טז, א]) שבשיר מצויים שני תיאורים מקבילים של אירועי ים סוף:

כי מתחלה אמר ש"טבעו בים" ו"ירדו במצולות", והיה זה כאשר שבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים, ואח"כ שב לומר איך נעשה זה, "כי ברוח אפך" היא רוח קדים עזה "נערכו מים" מתחלה ו"קפאו התהומות", ומפני זה חשב האויב שירדוף ושיגם בים ויחלק שללם ותמלא נפשו מהם, ו"נשפת" עליהם "ברוחך" ו"כסמו" הים. והזכיר זה כי גם במחשבתו זאת סבה ופלא מאת השם שחזק לבס וסכל עצתם לבא בים [...] על כן אמר אחריו "מי כמוכה באלים", עושה גדולות ונפלאות בדבר והפכו.

אם כן, שתי הודיות נפרדות יש כאן: אחת על אודות עצם הניצחון על המצרים ולכן בית זה חותם בשבח "נאדרי בכח/תרעץ אויב"; והשנייה על אופן הניצחון הפלאי ולכן בית זה חותם בשבח "מי כמוכה באלם/נאדר בקדש/עשה פלא".

המשך המסע: לכאורה, לאחר הודיה לה' על שתי הטובות שעשה עמנו בים סוף, שירת הים הייתה צריכה לבוא לסיומה, אך אנו מצויים רק במחצית שיר. במחצית השנייה מוזכרים אירועים הרחוקים מחציית הים בעשרות ובמאות שנים: הכניסה לארץ, בניית המקדש וכינון מלכות ה'. מה מקומם בשירת הים? חציית הים, מטרתה היא הכניסה לארץ (ראו רשבי"ם, ד"ה: "נהלת בעוז"). קשר זה מודגש על ידי סמיכותה של המילה "נטית" המופיעה ארבע פעמים בסיפור קריעת הים (שמות יד, טז, כא, כו, כז) למילה "נחית", המלווה את נדודי עם ישראל בדרכם לארץ (שמות יג, יז, כא). הדמיון הכמעט מוחלט בין שתי המילים בא לבטא את הזיקה בין נטיית היד (של משה בסיפור ושל ה' בשיר) בקריעת הים, ובין מטרתה – המסע לארץ.

זיקה נוספת בין "ים" ל"ארץ" נזכרת בהמשך השיר. שבע מילות פחד מתארות את רגשות האומות העומדים בדרכם של ישראל לארץ: ירגזון, חיל, נבהלו, רעד, נמגו, אימתה, פחד (השוו יהושע ב, ט-י). קריעת הים שימשה כלוחמה פסיכולוגית באומות במסע ישראל לארץ. זיקה זו באה לידי ביטוי בשימוש הכפול בדימוי "כמו אבן" אצל המצרים ו"כאבן" אצל שכני ישראל.

חתימה: מטרת חציית הים היא הכניסה לארץ, ומטרת הכניסה לארץ על פי השיר היא להקים "מכון מקדש" לה'. ומהי מטרת המקדש? כינון מלכות ה' בעולם: "ה' ימלך לעולם ועד". מהלך זה מנוסח יפה בדבריו של הרב מרדכי ברואר (פרקי מועדות, עמ' 265):

והשירה חותמת במלכות ה', ובכך היא מבטאת את משמעות כל האמור בה. שכן שמחת ישראל בתשועתו ובתבוסת אויביו איננה דומה לשמחת כל העמים בניצחונם במלחמתם; וגם תקוות ישראל בבואו אל ארצו איננה דומה לשאיפות כל העמים היושבים בארצם. שכן ישראל מבקשים לכוון את מלכות ה' [...] משום כך כאשר ראו את תשועתם ואת נפילת אויביהם, הם שמחו על הצעד הראשון לקראת מלכות ה'. וכאשר הם באים אל הארץ, הם רואים את עצמם באים אל נוה קדשו של ה' ואל המקדש שה' כונן. והרי הם פותחים בשירה – משום שמלכות ה' עתידה להתכונן על ידם.

וזהו דרכה של שירת הים: ים, ארץ ושמים.

ד"ר מרים סקלרץ

מרכזת תואר שני נשים בקמפוס רחובות
ובוגרת המכללה

גדולתו של יוסף

לא התחדשה עד שמשה הנהיג את בני ישראל והוציא אותם ממצרים, ובאופן כלשהו הוא מחליף את יוסף בתפקיד ה"צדיק".

הכיוון שמדגיש את גדולתו של יוסף מתבסס על פסוק ח: "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף". ההנחה כי ראוי היה שמלך מצרים יכיר את יוסף משרישה בנו את ההבנה שיוסף היה דמות דומיננטית בשושלת המלכות המצרית. רש"י ומדרש רבה כאחד סוברים כי מלך מצרים ידע דווקא היטב מיהו יוסף, ולטענת רש"י המלך פשוט עשה את עצמו כאילו אינו יודע. מדרש רבה מעמיק בנושא ומתאר לנו סיטואציה שבה העם המצרי ביקש להתנכל לעם היהודי. עקב חובה מוסרית מלך מצרים התנגד להרים יד על בני משפחתו של יוסף, שהרי בזכותו העם המצרי צלח שבע שנות בצורת וכעת חי ומשגשג. לשמע דברים אלה התקומם העם והדיח את המלך מכיסאו עד שהלה נשבר והסכים לעשות כרצון עמו. על פי פירוש זה "המלך החדש" שקם היה אותו מלך שהכיר את יוסף בעבר, אולם כעת החליט להתכחש אליו ואל תרומתו.

כפי שראינו, כל עוד יוסף היה חי העם שמר על דרכי ה' והושפע מצדיקותו ומלכי מצרים הכירו לו טובה ועמדו על גדולתו. אולם מדרש רבה מעניק ליוסף משמעות גדולה עוד יותר. המדרש ממשיך את התכחשותו של מלך מצרים ליוסף לאדם הרוגם את אוהבו של המלך באבנים. כששומע על כך המלך הוא מצווה להתיז את ראשו של הבוגד, משום שמעשה זה מוביל למקום אחד בלבד: להתכחשות במלך עצמו. יוסף, על פי משל זה, מסמל את נציגו של הקב"ה בעולם, והפסוק המתאר את מלך מצרים כמי שלא מכיר ביוסף מספר על כיוון רוחני כללי יותר. מלך מצרים ה"חדש" בעצם שואף להתנער ממלכות ה' ויוסף עומד בפסוקים כסמל לקיום אלוקי בעולם.

רחל גוטנמכר

סטודנטית במסלול למחול ותנועה

עמליה צורן

מחנכים באמונה

יהודה קיל ומפעל "דעת מקרא"

"השתדלתי לפרש את המקראות כפי פשוטם, אגב בינה ברקע ההיסטורי של הדברים ובנופם הראלי ובשימת עין למסכת הספרותית ולתבנית שמקראות אלה ארוגים ושזורים בה". כך כתב יהודה קיל, שעמד בראש מפעל "דעת מקרא" ושימש עורך ראשי ופרשן של ספרי בראשית, יהושע, שמואל, מלכים, משלי, דניאל ודברי הימים. יהודה קיל נולד בליטא באלול תרע"ו (1916) ועלה לארץ בשנת תרצ"ד (1934). בשנים 1967-1977 עמד בראש מינהל החינוך הדתי במשרד החינוך. הוראת התנ"ך לוותה בקשיים כבר מראשית הקמתה של מערכת החינוך הדתית. בבתי הספר לימדו מעט תנ"ך. ספרים כדברי הימים וכספר דניאל נזנחו. כדי לתת מענה לבעיה יסד בשנת 1962 שר הדתות דאז, ד"ר זרח ורהפטיג, בשיתוף עם מוסד הרב קוק, עמותה להוצאת מהדורה חדשה של התנ"ך, שתכלול פירושים מסורתיים ולצדם הסברים מדעיים עדכניים. כל זה ברוח דבריו של הרב קוק שכתב שאת ספר התנ"ך ילמדו "בשום שכל עומק הפשט וחכמת הלשון וקדושת הרוח, בסיוע של כל הידיעות המביאות לחקר עומקה של תורה וקדושתה" (ליקוטי הראי"ה, תשנ"ה).

מה ייחודו של מפעל "דעת מקרא"?

הסדרה מתבססת על הפרשנות המסורתית הקלאסית, ומשלבת את תוצאות המחקר המדעי המודרני בתחומי הפרשנות, הפילולוגיה, ההיסטוריה, הגאוגרפיה והארכאולוגיה. הפירוש מנוקד ומפרש את הפסוק בצורה פשוטה, כולל ביאור מילים קשות, שמות מקומות ומקורן. כל ספר מחולק לחלקים, ולפני כל חלק ואחריו מוסברים חלוקת הפרשה, סגנונה הספרותי, והסבר כולל לפרשה. בתחילת כל ספר ישנו מבוא כללי המסביר עניינים כלליים בספר, כגון זמן חיבורו, רקע היסטורי, הקבלות לספרי מקרא אחרים, הסבר על ביטויים או דמויות המופיעות בו וכדומה.

יהודה קיל, מונה למוד בראש הפרויקט. מפעל ענקי זה, שאין לו אח ורע בתחום פרשנות המקרא ושהשתתפו בו עשרות פרשנים וחוקרים, נוהל מחדר עבודה קטן, עמוס ספרים בדירתו הירושלמית של קיל. הוא גייס את בני משפחתו לסייע בתהליך ההפקה. הרב מרדכי ברויאר ערך והגיה את המקראות לפי כתר ארם צובא, שנחשב לנוסח המקורי העתיק והמדויק ביותר של התנ"ך. סדרת "דעת מקרא" כוללת 31 כרכים, מכסה את כל ספרי התנ"ך ומאירה אותו בראייה רבת-תחומית, מקיפה וגדושת חידושים.

בשנת תשנ"ב (1992) קיבל יהודה קיל את פרס ישראל למקרא. השופטים ציינו לשבח את פרשנותו והדגישו את גישתו המציאותית והמעמיקה ואת התמצאותו המופלאה שבאה לידי ביטוי בדרכי הפירוש. יהודה קיל נפטר בי"ד בסיוון תשע"א.

למידע נוסף:

- רט, אבי, אדם מן הישוב - ר' יהודה קיל ז"ל, מקור ראשון, דיוקן, כ"ח במרחשוון תשע"ב (25/11/11), עמ' 7
- מושון, לבנה, האיש שגאל את דברי הימים מעלבונם, <http://www.itu.org.il/Index.asp?ArticleID=1049&CategoryID=491&Page=1>
- מושקוביץ, יחיאל צבי, פרשנות המקרא בימינו <http://www.daat.ac.il/daat/tanach/parshanut/parshanut-2.htm>